

<https://doi.org/10.61308/DYHA4481>

Анализ на част от нефинансовите предприятия в селските райони на Южен централен район за периода 2010 – 2020 година (в контекста на локализационния индекс – LI)

Петър Маринов

Селскостопанска академия – София, Институт по аграрна икономика – София

E-mail: tea4er@mail.bg

Резюме: Представената разработка прави опит да се визуализират и анализират част от нефинансовите предприятия в селските райони (СР) на Южен централен район (ЮЦР) на България за периода 2010 – 2020 година. Целта на научната работа е да се представи локализацията (концентрацията) на нефинансовите предприятия в селските райони на ЮЦР и тяхната специализация, спрямо района и страната, на база локализационен индекс (LI). Разработката разглежда дефинирането на СР в страната и ЕС. Прилага се класификацията NUTS за групиране на горепосочените територии по области в района. Методиката включва – локализационен индекс (LI), за анализиране на част от нефинансовите предприятия (I 55 – „Хотелиерство“, I 56 – „Ресторантьорство“, P – „Образование“ и H – „Транспорт, складиране и пощи“) в СР на ЮЦР по Класификацията на икономическите дейности (КИД) – 2008 година. Прилага се емпиричен, статистически и сравнителен подход при изследване, анализиране, извеждане на изводи и заключение. Визуализирането на разработения материал е представен в таблици и фигури, в които са посочени динамиката на числовите стойности на LI за периода 2010 – 2020 година.

Ключови думи: локализационен индекс; нефинансови предприятия; селски райони

Analysis of part of the non-financial enterprises in the rural areas of South Central Region for the period 2010 – 2020 (in the context of the Localization Index – LI)

Petar Marinov

Agricultural academy – Sofia, Institute of agricultural economics – Sofia

E-mail: tea4er@mail.bg

Citation: Marinov, P. (2024). Analysis of part of the non-financial enterprises in the rural areas of South Central Region for the period 2010 – 2020 (in the context of the Localization Index – LI). *Bulgarian Journal of Agricultural Economics and Management*, 69(2), 46-54

Abstract: The presented development attempts to visualize and analyze part of the non-financial enterprises in the rural areas (RA) of the South-Central Region (SCR) of Bulgaria. The aim of the scientific work is to present the localization (concentration) of non-financial enterprises in the rural areas of the South-Central Region and their specialization, relative to the region and the country based on the Localization Index (LI). The development considers the definition of RA as such in the country and the EU. The NUTS classification is applied to group the above-mentioned territories by districts in the region. The methodology includes - Localization index, for analyzing part of the non-financial enterprises (I 55 – Hotel industry, I 56 – Restaurant industry, P – Education and H – Transport, warehousing and posts) in the RA of the SCR according to the CEA – 2008 classification. An empirical, statistical and comparative approach is applied in research, analysis, drawing conclusions and conclusions. The visualization of the developed material is presented in tables and figures, in which the dynamics of numerical values of LI for the period 2010 – 2020 are indicated.

Keywords: localization index; non-financial enterprises; rural areas

ВЪВЕДЕНИЕ

Политиката за развитие на селските райони (СР) в ЕС е продиктувана от съпътстващата фактология, че приблизително 45% от населението на 27^{-те} страни членки живее в горепосочените райони, които обхващат 91% от териториите им. На база Закон за регионално развитие (LRD, 2008) в България са обособени следните административно-териториални единици: NUTS 0 – Република България, NUTS 1 – две статистически зони, NUTS 2 – шест статистически района, NUTS 3 – 28 области, и LAU 1 – 264 общини, като 231 се определят като селски райони (виж дефиницията в методиката) за цялата страна. За 2021 г., в България, селските райони обхващат 89 910 км² или 81% от територията на страната, при средна гъстота на населението от 74,6 д/км², за СР на България тя е 35 д/км², т.е. под средните показатели за страната и ЕС. След приемането на Стратегически план за развитие на страната и селските райони (SDSCR, 2023 – 2027), настъпиха изменения в административно-териториалното устройство на страната – една част от СР отпадат като такива. Приема се ново дефиниране на същите: „селски райони – общините, в които няма населено място с население над 15 000 души не са в категорията на селските общини“. От горепосочения брой на СР в страната, след 2022 г. отпадат 16 селски общини, т.е. остават 215 към посочената дата. Заеманата територия от

СР, според новото определение от 2022 г., е 75 205 км² или 67,75% в страната. Площта на ЮЦР е 22 369 км², от тях 13 480 км² попадат в СР. Спрямо територията на района от определението, прието в периода 2007 – 2013 г., отпадат 4 738 км² или 35,14%. Населението в СР на ЮЦР за 2022 г. е 487 111 д., или 34% от това на района. Населените места са 830 за същата година. Районирането на определена територия е пряко свързано с цялата социално-икономическа постройка на дейностите, развиващи се в същите пространства, в частност СР на ЮЦР. Населението, живеещо в тези общини, е пряко обвързано с налагането на различни видове политики от социален, икономически, екологичен, дори и от геополитически характер, засягащи „пространство“, в което те живеят.

На табл. 1 е визуализирано населението, разположено по територията на страната, разделено в три групи, между двете последни национални преброявания.

Броят на населението е базова социално-икономическа единица, върху която се крепи цялата национална постройка на държавата в локален или геополитически план. Както се вижда на табл. 1, броят на населението в трите групи намалява в рамките на десет години. Тази тенденция на спад започва през 1990 г., с първото констатиране на отрицателен естествен прираст от 0,4%. Визуализирайки статистическата картина (табл. 1) и анализирайки движението на населението на

Таблица 1. Население в селските райони (СР) на страната по години, в хил. д., за 2011 – 2022 г.
Table 1. Population in the rural areas (RA) of the country by year in thousand people for 2011 – 2022

Територия/Territory	2011	2015	2020	2021	2022
България/Bulgaria	7327,2	7153,8	6916,5	6838,9	6447,7
СР на България/RA of Bulgaria	2548,7	2376,9	2413,8	2140,5	1909,7
СР на ЮЦР/RA of the SCR	608,1	570,0	548,5	487,1	439,2

Източник: НСИ и изчисления на автора.
Source: NSI and author's calculations.

национално и регионално ниво, се установява, че броят на етническата структура до голяма степен зависи от социално-икономическите процеси, протичащи на територията.

Нефинансовите предприятия са част от националната индустрия, които не предлагат и не предоставят финансови услуги. Това са различни видове предприятия от разнородни браншове – от търговски услуги до производството на технологични компоненти, свързани с изкуствен интелект (Mutafov, 2021). Нефинансовите предприятия (НФП) са жизненоважни за икономическите дейности на страната и най-вече за селските райони, които предлагат услуги и дейности, засягащи пряко социалните процеси. Голяма част от НФП се явяват работодатели, като осигуряват работни места в СР на ЮЦР. От своя страна, нефинансовите предприятия, тяхното създаване и управление в посочените по-горе територии, до голяма степен са свързани с природните дадености, спецификата и манталитета на местното население (Mutafov, 2023). В този смисъл се спираме именно на тези видове нефинансови предприятия, които са ключови за социално-икономическите процеси в СР на ЮЦР.

МЕТОДИКА И МЕТОДИ

За изследването и анализа на научния материал се базираме на дефиницията за СР, приета в България: „...селски райони – общини от (LAU 1), в които няма населено място с население над 30 000 души...“ (RDP, 2007-2013). Позоваваме се на закон за Регионално развитие от 31.08.2008 г., Глава втора – Териториална основа на регионалното развитие, Чл. 4. (2), (4) и (5), (Доп. - ДВ, бр. 21 от 2020 г., в сила от 13.03.2020 г.).

Целта на научната разработка е да се изследват и анализират нефинансовите предприятия по КИД – 2008 г., на база Регламент № 1893/2006 на Европейски парламент и Съвет. Съответно част от този тип нефинансови предприятия са: Хотелиерство – I 55; I 56

– Ресторантьорство; Образование – Р; Транспорт, складиране и пощи – Н, в СР на ЮЦР за 2010 – 2020 г. Прилагайки класификацията NUTS, в конкретния случай за най-малките административно териториални единици – LAU 1, Регламент (ЕО) № 1059/2003 г., на Европейския парламент, Регламент на (ЕС) №176/2008 на Европейския парламент.

При разработването се прилага локализационен индекс, който служи за анализиране на социално-икономическите дейности на регионално ниво (Isard, 1956). В конкретния случай, ако LI е по-голям от 1 (единица), нефинансовите предприятия в съответните сектори и СР имат висока концентрация. При коефициент по-малък от 1 (единица), локализационните процеси липсват, съответно и специализацията за дейността. Коефициентът, който се получава не е константа, той се променя според цифровите стойности, които са заложили във формулата, на база статистика.

$$LI = (S_j / N_j) / (S / N) = (S_j / S) / (N_j / N)$$

Където:

LI – локализационен индекс;

S_j – брой заети лица/предприятия в отрасъл j в района;

S – брой заети лица/предприятия в обработващата промишленост в района;

N_j – брой заети лица/предприятия в отрасъл j в държавата;

N – брой заети лица/предприятия в обработващата промишленост в държавата.

Използвана е статистическа информация от НСИ за брой предприятия по области в СР на ЮЦР за периода 2010 – 2020 г., и изчисления на автора. При обработката на данни е приложен Microsoft Word и Excel.

РЕЗУЛТАТИ И ДИСКУСИЯ

Нефинансовите предприятия на база класификация КИД-2008 г., на микро- и макро- ниво, формират значителен дял от БДС. Те се явяват основен източник на работна ръка в СР на страната и в частност в ЮЦР. За 2010

г., техният общ брой в разглежданите сектори (I 55 – „Хотелиерство“, I 56 – „Ресторантьорство“, Р – „Образование“ и Н – „Транспорт, складиране и пощи“) в научната разработка, е 3 080, като за 2020 г., нараства до 3 284 или 6,2% в рамките на десет години (Markov, 2019). Разглежданите сектори имат съществено социално-икономическо значение за района, те са връзката между „център и периферия“.

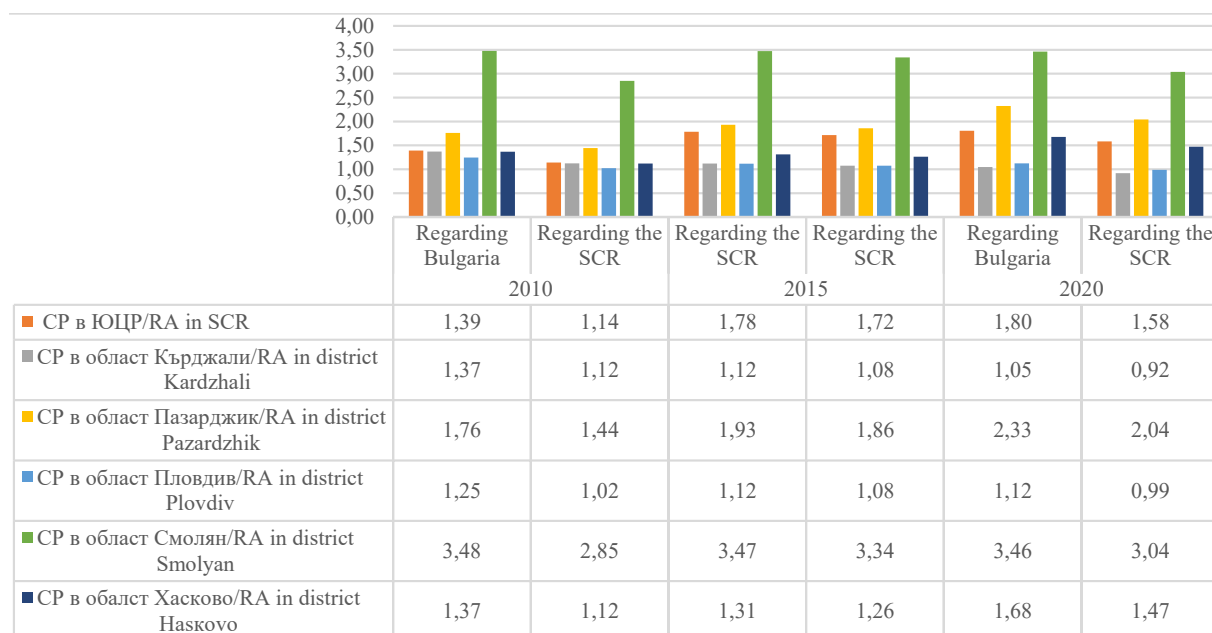
За целия период на изследване LI за НФП за сектор – I 55 „Хотелиерство“, в СР на ЮЦР отчита коефициент над единица, което показва специализация на хотелиерството в този тип райони. Най-висока стойност на LI се отчита през 2020 г., спрямо страната. Нисък коефициент на LI, спрямо района, се отчита през 2010 година. Към момента състоянието на този стопански отрасъл има следните измерения: районът разполага с 19,5% от местата за настаняване, 9% от леглата и формира

8% от приходите от нощувки в национален план.

В селските райони на област Кърджали, LI за този сектор, за периода на изследване, също отчита коефициент над единица, с изключение на 2020 г., спрямо района. Пак за същата година в СР на областта, LI е по-нисък, в сравнение с останалите години, спрямо нивото му в страната.

В селските общини за област Пазарджик, също за периода на изследване, LI е над единица, като за последната година, спрямо нивото му в страната и района, коефициентът е над две. Това показва висока специализация на нефинансовите предприятия (НФП) от този вид. Природно ресурсният потенциал е висок на база природни дадености и специализация на работната ръка.

В селските райони на област Пловдив, за периода на изследване, LI е над единица, но е най-нисък, в сравнение с останалите СР на

Фиг. 1. Нефинансови предприятия за сектор – I 55 „Хотелиерство“ в селски райони на Южен централен район за период 2010 – 2020 г.

Fig. 1. Non-financial enterprises for sector – I 55 Hotel industry in rural areas of the South Central Region for the period 2010 – 2020.

Източник: НСИ и изчисления на автора.
 Source: NSI and author's calculations.

ЮЦР за същото време. За 2020 г. ЛІ е малко под единица. Ниските коефициенти се дължат на близостта на областния град до СР, в който нефинансови предприятия от този вид (І 55 „Хотелиерство“) поемат потока от хора.

При СР на област Смолян ЛІ отчита най-високи стойности (коефициенти над 3) за целия период на изследването, спрямо страната и района. Територията на района се намира в западната част на Родопа планина, което дава възможност за развитие на туристически дейности на база природно-климатични дадености в селските общини.

За селските общини за област Хасково, коефициентът на ЛІ е над единица за периода на изследване 2010 – 2020 година. Местоположението на района (заема част от източната Родопа планина), в частност СР, което дава възможност за развитие на този вид дейност.

Хотелиерство І 55 и ресторантьорство І 56 на територията на страната и посочените СР в

ЮЦР се осъществява само в категоризирани по Закона за туризма и туристически обекти от 26.03.2013 г., и в частност от НФП. Двете дейности в повечето случай се припокриват от заетите лица в тях. Това се отразява в статистическата информация, като припокриване на дейностите в семейните или по-малки НФП от разглежданите сектори (SDSCR, 2021 – 2027).

За целия период на изследване ЛІ за НФП за сектор – І 56 „Ресторантьорство“ в СР на ЮЦР отчита коефициент над единица, което показва специализация в хотелиерството в този тип райони. Най-висока стойност на ЛІ се отчита през 2010 г., спрямо страната и района. По-нисък коефициент на ЛІ се отчита, спрямо района, за 2010 г., в сравнение с 2020 година.

В селските райони на област Кърджали, ЛІ за този сектор, за периода на изследване 2010 – 2020 г., също се отчита коефициент над еди-

Фиг. 2. Нефинансови предприятия за сектор – І 56 „Ресторантьорство“ в селските райони на Южен централен район за период 2010 – 2020 г.

Fig. 2. Non-financial enterprises for sector – I 56 Restaurant industry in the rural areas of the South Central Region for the period 2010 – 2020.

Източник: НСИ и изчисления на автора.
 Source: NSI and author's calculations.

ница. Най-висока стойност на LI се отчита през 2010 г., спрямо страната и района.

В селските общини за област Пазарджик за периода на изследване, LI е над единица, което показва висока специализация на НФП от този вид. Влияние за развитие на този сектор оказва и природно ресурсният потенциал и специализация на работната ръка.

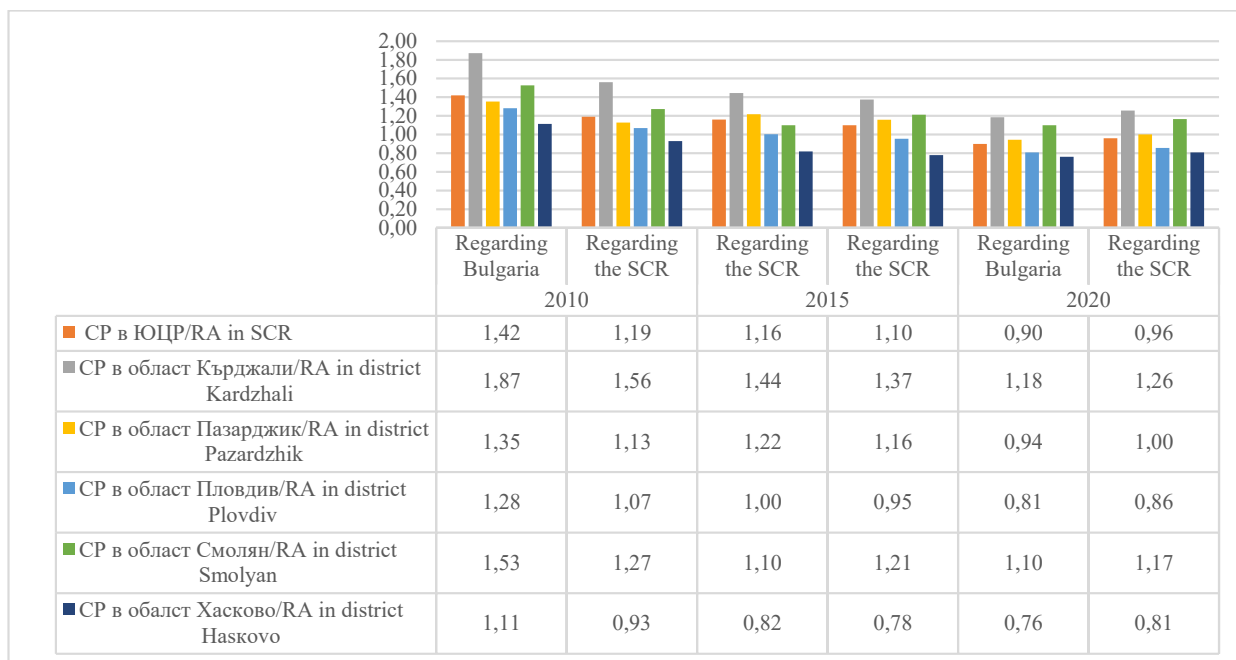
В селските райони на област Пловдив за периода, LI е над единица, но е по-нисък, в сравнение с част от СР на ЮЦР за същото време. За 2020 г. LI е малко над единица. Ниските коефициенти се дължат на близостта на областния град до селските общини, в който нефинансови предприятия от този вид (I 56 Ресторантьорство) поемат обслужването на хора.

При СР на област Смолян се отчитат най-високи стойности на LI, коефициент над 1 за целия период на изследването, спрямо

страната и района. Секторът има специализация в този вид дейност. При малките и семейни хотели двете дейности – хотелиерство и ресторантьорство, се припокриват от наетия персонал.

За селските общини за област Хасково коефициентът на LI е над единица. Има специализация на този тип дейност за периода на изследване 2010 – 2020 г., но е с най-ниски стойности от изследваните територии.

Структурите на предучилищното образование са добре развити по цялата територия на ЮЦР. Осигуреността с детски градини, преподаватели и места в детските градини е сравнително добра. През учебната 2018/2019 г. в района функционират 382 самостоятелни детски градини с директор. В тях са записани 42 732 деца, от които 20 684, или 48,4%, са момичета. В сравнение с 2011 г., броят на децата намалява с 4,5%. В ЮЦР през учебна-

Фиг. 3. Нефинансови предприятия за сектор – Р „Образование“ в селските райони на Южен централен район за период 2010 – 2020 г.

Fig. 3. Non-financial enterprises for sector – P Education in rural areas of the South Central Region for the period 2010 – 2020.

Източник: НСИ и изчисления на автора.
 Source: NSI and author's calculations.

та 2018/2019 г. учебни занятия се водят в 435 общообразователни и специални училища. В сравнение с 2011 г. училищата намаляват с 36 поради закриване или преобразуване. Учениците са 115 540 души и в сравнение с 2011 година намаляват с 8 092 (СПРЮЦР, 2021 – 2027).

За СР на ЮЦР за целия период на изследване, ЛІ за НФП за сектор „Образование“ Р отчита коефициент над единица, има специализация. След 2020 г., стойностите падат под 1, спрямо района и страната. За 2010 г., общият брой на нефинансови предприятия в селските общини на района са 179 и нарастват до 188 за 2020 година.

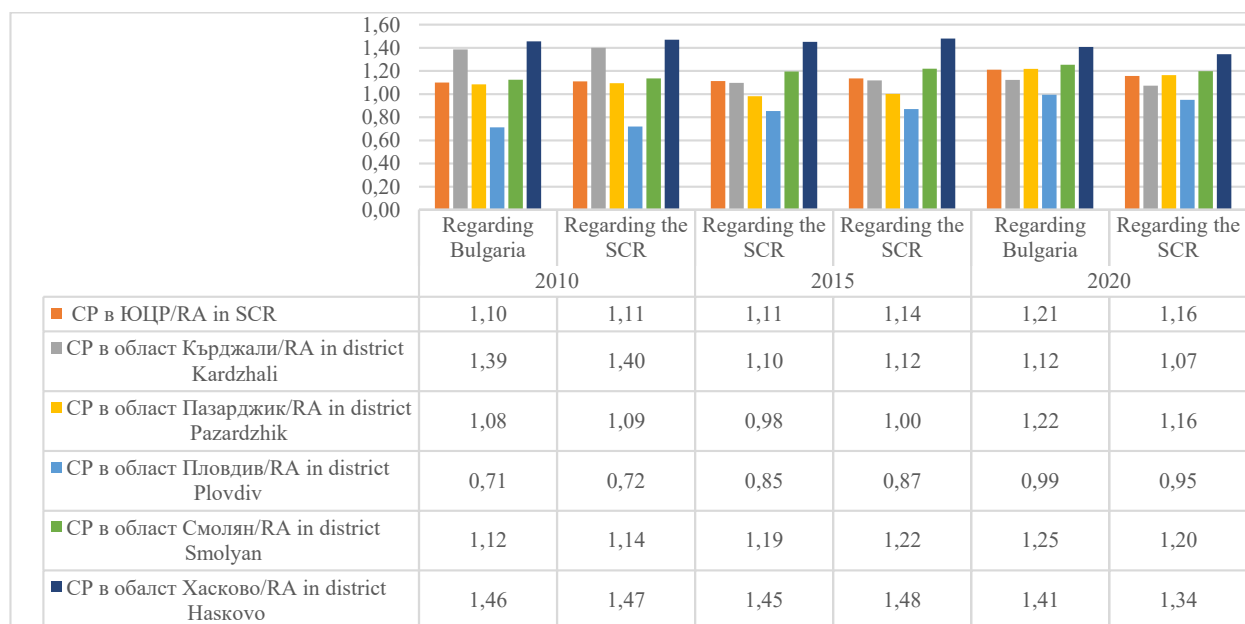
В селските райони на област Кърджали ЛІ за този сектор за периода на изследване 2010 – 2020 г., също се отчита коефициент над единица, има специализация в този сектор. Характерна особеност на цялата област е големият брой на защитени училища и

детски градини, които попадат в Решение на МС 23/22.01.2024 година. От общо 27 нефинансови предприятия за 2020 г., за СР на областта 19 броя попадат в горепосоченото Решение на МС.

Селските общини за област Пазарджик за периода на изследване, ЛІ е над единица, което показва специализация на НФП. За 2010 г., броят на НФП за СР е 33, като той нараства до 35 за 2020 г., 16 от тях попадат в Решението на МС 23/22.01.2024 година.

За СР на област Пловдив до 2015 г., ЛІ за НФП отчита коефициент над единица, има специализация. За 2020 г. ЛІ е под единица. Коефициентът намалява спрямо страната и района, като за същата година броят на НФП в селските общини е 62 и само 9 попадат в Решение на МС 23/22.01.2024 година.

При СР на област Смолян, ЛІ отчита коефициент малко над единица, има специализация за периода на изследване. Броят на

Фиг. 4. Нефинансови предприятия за сектор – Н „Транспорт, складиране и пощи“ в селските райони на Южен централен район за период 2010 – 2020 г.

Fig. 4. Non-financial enterprises for sector – Н Transport, warehousing and posts in rural areas of the South Central Region for the period 2010 – 2020.

Източник: НСИ и изчисления на автора.
 Source: NSI and author's calculations.

НФП не се променя в рамките на десет години, за 2010 е 35, а за 2020 е 36. Всички НФП в областта попадат в Решението на МС 23/22.01.2024 година.

За СР на област Хасково, ЛІ за 2010 г. отчита специализация, за следващите години индексът е под единица, спрямо страната и района. Предприятията запазват своя брой през периода на изследване, но се увеличава общият брой на същите в регионален и национален план. В селските общини общият брой на НФП за 2010 г. е 27, а за 2020 г. е 28. От тях за последната посочена година 11 попадат в Решението на МС 23/22.01.2024 г.

За СР на ЮЦР за целия период на изследване, ЛІ за НФП за сектор Н Транспорт, складиране и пощи, коефициент над единица, има специализация. Индексът е висок. Развитието на сектора има социално-икономическо значение за селските общини, свързани с дейността на пощенските клонове и транспортната дейност в тези райони.

В СР на област Кърджали, ЛІ за сектора, за изследвания период, коефициентът е над единица; има специализация. Запазва стойностите си в рамките на единица, като има минимален спад на коефициента спрямо района за 2020 година. За областта този сектор има изключително важно социално значение. Тук са разположени най-голям брой селски общини (352) или 42,24% от СР в ЮЦР за 2020 година.

Селските общини, област Пазарджик, за периода на изследване, ЛІ е малко над единица, което показва специализация на НФП. За 2015 г. се отчита минимален спад на коефициента под единица, спрямо стойностите му в страната. Както за предходната област, така и за тази този сектор има изключително важно социално значение. Тук са разположени 51 селски общини, една част от тях са в полупланински и планински райони (Borisov, 2020).

За СР на област Пловдив, ЛІ за този сектор за периода на изследване, коефициентът е под единица. Това са общини, при които специализацията за този сектор е по-слабо

развита, поради близостта на административния град до тях, малки разстояния „център – периферия“.

При СР на област Смолян, ЛІ отчита коефициент малко над единица за сектора, има специализация за периода на изследване. За областта този сектор има изключително важно социално значение. Броят на селските общини е 184 за 2020 г., като голяма част от тях са разположени в планински райони, отдалечени от административния град.

За СР на област Хасково ЛІ отчита коефициент над единица за целия период на изследване, запазвайки стойностите непроменени. За селските общини този сектор също има социален аспект за населението. Той обслужва 124 общини за 2020 г. и е връзка между „център – периферия“.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Природният комплекс на района включва три компонента: природна среда, природни ресурси и природни условия. Природните условия (географско положение, релеф, високи и ниски въглеродни ресурси, климат, води, почви, растителност и животински свят) са ключов елемент за икономическото развитие на стопанските дейности в СР на ЮЦР, разположени в полупланинския и планинския пояс. Всички тези природни елементи участват пряко или косвено в социално-икономическите неземеделски дейности на социума. Природният комплекс е базов за развитие на социално-икономически дейности, свързани с нефинансовите предприятия в района, и в частност, със селските общини (Mihailova, 2020). Секторите „Хотелиерство“ и „Ресторантьорство“ са обвързани с природния комплекс в разглеждания ареал. При тях се наблюдава съвместяване на дейностите в по-малките или семейни нефинансови предприятия. Осигуряват работна ръка целогодишно, но в бъдеще тези два сектора ще зависят от промяната на климата (Vachev, 2016). Налага се въвежда-

нето на нова парадигма в социално-икономическо отношение, която да промени виждането на населението, към настъпващите промени. Сектор „Образование“ е ключов за СР, от една страна, осигурява работна ръка, от друга – задържа населението в детеродна възраст в тези райони. В района има голям брой училища и детски градини, които попадат в „защитените“. Това е от стратегическо национално значение не само за района и общините, но налага и протекционистична политика. Сектор „Транспорт, складиране и пощи“ има социално значение за голяма част от населението в СР. Той се явява връзката между селските общини и по-големите урбанизирани селища. Запазването и развитието на всички видове сектори в СР на страната трябва да е обвързано с налагането на политика на протекционизъм от страна на държавата.

БЛАГОДАРНОСТИ

Изказваме своята благодарност за финансовата подкрепа на Националната научна програма: „Интелигентно растениевъдство“ към Компонент 4: Изкуствен интелект и цифрови технологии – двигател на иновативни системи за управление, секторна динамика и промяна в качеството на живот. РП 4.3. Развитие на селските райони и човешки капитал, движени от изкуствен интелект и цифрови технологии.

ЛИТЕРАТУРА

- Bachev, H.** (2016). Defining and assessing the governance of agrarian sustainability. *Journal of Advanced Research in Law and Economics (JARLE)*, 7(18), 797-816.
- Borisov, P., Nikolov, D., Radev, T., & Boevski, I.** (2020). Analysis of mechanisms to support the agricultural sector in the creation of public goods. *Journal of Bio-based Marketing*, 1(1), 65-72.
- Isard, W.** (1956). *Localization and Spatial Economics*. [http://www.tandfebooks.com/action/Location and Space Economy](http://www.tandfebooks.com/action/Location+and+Space+Economy)
- Markov, N.** (2019). Spatial analysis of trade activity using geographic information systems. *Economic Thought Journal*, (3), 103-111.
- Mihailova, M.** (2020). The state of agriculture in Bulgaria-PESTLE analysis. *Bulgarian Journal of Agricultural Science*, 26(5), pp. 935-943.
- Mutafov, E.** (2019). Regional Development and cohesion policy of EU 2021-2027. *Trakia Journal of Sciences*, 17(1), 82-85.
- Mutafov, E.** (2023). Optimization possibilities in Bulgarian local taxation. *Trakia Journal of Sciences*, 21(1), 36-40.
- Classification of economic activities (CEA), 2008 to establish a statistical classification of economic activities NACE Rev. 2, and to amend Regulation (EEC) № 3037/90 of the Council, as well as some regulations (EU), regarding specific statistical areas at the regional level for the member countries.
- Law on Regional Development of 31.08.2008, Promulgation SG. No. 50 of May 30, 2008, amended and supplemented in SG. No. 21 of March 13, 2020.
- Law on Tourism in force from 26.03.2013, Promulgation SG. No. 30 of March 26, 2013.
- Rural Development Program (2007 – 2013). Sofia. Council of Ministers of the Republic of Bulgaria.
- Spatial Development Scheme of the South Central Region (SDSCR) 2021 – 2027.

Постъпила – 8 май 2024 г.; Одобрена – 10 май 2024 г.; Публикувана – юни 2024 г.